

1897 ÅRS JUBILEUMSBREVKORT

Av Åke Odén

Oscar II:s 25-årsjubileum som Sveriges konung celebrerades med all den pompa och ståt som vid denna tid ansågs tillbörlig för att hylla den folk-käre monarken. Den stort upplagda jubileumsutställningen i Stockholm pågick under tiden 15 maj—15 oktober 1897. Ett antal vetenskapliga och kulturella konferenser och kongresser gick också av stapeln. Minnesmedaljer präglades och ett särskilt jubileumsmynt — som väl fanns i flertalet hem där man ansåg sig ha råd att lägga undan ett så stort mynt — gavs ut. En omfattande penningsinsamling ägde också rum, varvid de insamlade medlen blev grunden till de s k jubileumssanatorierna som uppfördes i Hålahult och Österåsen.

Utgivande av jubileumsfrimärken var vid denna tid ingalunda vanligt och hade tidigare inte förekommit i Sverige. Generalpoststyrelsen ansåg dock att även Postverket borde manifesteras sin vördnad inför jubileet. Detta föranledde att man inom Styrelsen år 1896 tog upp tanken på utgivandet av ett jubileumsbrevkort. Resultatet blev också beslut om utgivandet av 1897 års för frimärkssamlare så välbekanta jubileumsbrevkort (I SFF:s katalog 1974/75 benämnd Jbk 1 och i katalogen 75/76 bKe 9).

Detta brevkort som ingalunda blivit någon raritet utan alltjämt är tillgängligt, om inte för nominalvärdet så i alla fall till ett lågt pris (katalogvärde 1 kr), erbjuder ändå åtskilligt av intresse.

Brevkortet utgavs som nämnts vid den tid då minnesfrankotecken hörde till ovanligheten och omfattades med misstro och motvilja av frimärkssamlare. I samlarkretsar var man nämligen ytterst renlärig ifråga om vilka märken som borde och kunde samlas. Minnesmärken var av ondo, likaledes alla märken med så höga valörer att de inte ansågs tjäna något förnuftigt ändamål. Man försökte sig alltså redan vid denna tid på någon form av »svartlistning» av frimärken som ansågs »skadliga» för filatelien.

Rumäniens jubileumsutgåva 1891 hade sålunda mottagits med minst sagt blandade känslor, likaså Argentinas utgåva 1891 och USA:s Kolumbusserie 1893. Denna sistnämnda omfattade ju också hela 16 valörer med högsta valören 5 dollar.

Som exempel på motståndet mot jubileumsutgåvor kan nämnas att när grekiska postverket erbjöd en ansedd frimärkshandel i London att med viss rabatt förvärva olympiaserien 1896, omfattande 13 märken, tillbakavisades erbjudandet med största indignation. Det var, förklarade frimärkshandlaren, ingen tvekan om att denna serie aldrig skulle komma att införlivas med seriösa filatelisters samlingar. Handlanden erbjöd sig dock att som »kuriosum» inköpa *en* serie. Serien är i dag ingalunda svartlistad — snarare mycket eftersträfvansvärd — Zumsteinkatalogen upptar den till 2 750 Fr, dvs betydligt över 4 000 kronor.

Motståndet mot minnesserier var alltså inom samlarkretsar kompakt och frågan togs — säkerligen efter påtryckningar från samlarna och deras organisationer — upp av olika länders postförvaltningar och hamnade just jubileumsåret 1897 på Världspostföreningens (UPU:s) föredragningslista.

Vid sammanträdet i Washington framlade den tyska delegationen inför UPU förslag att artikel 11 i konventionen skulle erhålla följande lydelse:

Toutefois, il n'est pas permis de faire usage, dans le service international, des timbres-poste créés dans un but special et particulier au pays d'emission tels que les timbres-poste dits commémoratifs d'une validité transitoire¹).

Förslaget understöddes av den schweiziska delegationen som anmälde att den schweiziska postförvaltningen lagt fram ett förslag av samma innebörd som det tyska.

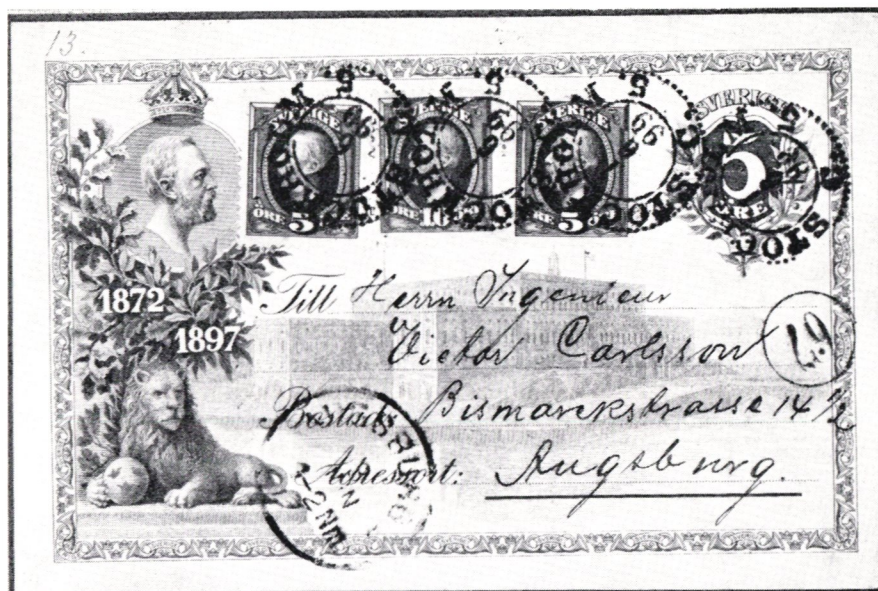
Förslaget antogs med 16 röster (däribland Sveriges) mot 5 och en nedlagd.

Beslutet innebar att, i de fall något lands postverk utgav minnesfrankotecken (det gällde alltså inte endast frimärken utan även brevkort, kortbrev etc), dessa frankotecken inte skulle vara giltiga i *internationell* trafik. Givetvis kunde inte UPU utfärda något förbud för en till UPU ansluten stat att utge minnesfrimärken avsedda endast som porto inom det egna landet.

I Sverige hade som förut nämnts redan 1896 vidtagits förberedelser för utgivande av ett jubileumsbrevkort. (Det har däremot inte kunnat beläggas att man ursprungligen planerat utgivandet av ett frimärke eller en frimärksserie till Oscar II:s regeringsjubileum.)

Det torde dock kunna antagas att man redan på hösten 1896, då de första förslagen till brevkort framlades, varit på det klara med de ström-

¹ »Det är likväl icke tillåtet att i den internationela postutvexlingen använda frankotecken, hvilka tillverkats för något visst ändamål af särskildt intresse för det land, der de utgifvits, såsom s. k. jubileumsfrankotecken af öfvergående giltighet.»

Kort till utlandet med tilläggsfrankering motsvarande hela utlandsportot.

ningar inom post och filateli som gjorde sig gällande. Troligen ägde man också kännedom om att Tyskland eller Schweiz skulle komma att i UPU framlägga förslag i den riktning att minnesfrankotecken inte skulle vara giltiga internationellt.

Man stod alltså, när brevkortet skulle utgivas, i den situationen att Sverige anslutit sig till UPU:s beslut att inga minnesfrankotecken med internationell giltighet fick utgivas. Återstod alltså endast en sak, nämligen att föreskriva att brevkortet skulle gälla endast inom landet.

I cirkulär XXV av den 3 september 1897 föreskrevs följdriktigt också att Generalpoststyrelsen beslutat »utgifvandet av ett nytt brevkort à fem öres valör afsett allenast för inrikes korrespondens».

Cirkuläret föranledde emellertid vissa bekymmer vid tolkningen. Enligt cirkuläret var brevkortet *avsett* endast för inrikes korrespondens. Det ut-sades sålunda inte direkt att brevkortet var *giltigt endast för inrikes korrespondens*. Enligt uppgifter i samtida filatelistiska tidskrifter hade bestämmelserna tolkats helt olika bl a ifråga om korrespondens med Norge, med vilket land ju Sverige var i personalunion. I vissa fall hade kortet godtagits och alltså inte belagts med lösen, i andra fall skall det ha belagts

med lösen medan det i ytterligare andra fall förekommit att försändelsen lösenbelagts men att sedermera ändring skett så att försändelsen utlämnats utan lösen.

Att brevkortets frankeringsvärde, 5 öre, kunnat utnyttjas även vid korrespondens utom Sverige visas av ett kort i min ägo som utgivningsdagen avsänts från Malmö till Helsingfors med tilläggsfrankering av 5 öre, dvs totalt 10 öre vilket motsvarade den tidens brevkortsporto till grannlandet i öster. Likaså har jag ett brevkort avsänt utan tilläggsfrankering till Kristiania utan lösenbeläggning.

Jubileumsbrevkort avsänt till utomnordiskt land med tilläggsfrankering förekommer också ehuru sparsamt.

Nämnas bör att UPU:s 1897 fattade beslut om minnesfrankotecken ägde giltighet till år 1906. Bestämmelsen hade dock i praktiken redan dessförrinnan upphört att gälla. Nya strömningar ifråga om frimärksutgivning hade gjort sig gällande.

Det formella beslutet om utgivandet togs i Generalpoststyrelsen den 4 september 1896. Icke protokollförda överläggningar måste dock ha ägt rum tidigare. I protokollet den 4 september upplyses nämligen att vid sammanträdet företeddes ett av aktiebolaget Jacob Bagges sedeltryckeri »på under hand framställd begäran uppgjord förslagsritning till vanligt brevkort af fem öres valör, afsedt att hösten år 1897 utgifvas till högtidlighållande af H M Konungens 25-årsjubileum såsom regent».

Man kunde ha väntat sig att före jubileumskortets utgivande någon form av godkännande inhämtats från Oscar II eller hovförvaltningen. Forskningar i såväl Slottsarkivet som Bernadottearkivet har inte kunnat verifiera att några sådana kontakter tagits. I den digra volym som av F U Wrangel sammanställts rörande händelser kring regeringsjubiléet (»Redogörelse för Konung Oscar II:s 25-årsjubileum», 1898) omnämns endast i korthet brevkortet medan de för jubiléet präglade medaljerna ägnas betydande utrymme i såväl text som bilder.

Oaktat själva jubileumsdagen inträffade den 18 september hade jubileumsutställningen öppnats redan den 5 maj och pågått hela sommaren. De stora högtidligheterna med mottagningar och hyllningar påbörjades den 17 september och pågick i Sverige t o m den 25 september och i Norge under tiden 26—28 september. Jubileumsbrevkortet utkom den 18 september dvs själva jubileumsdagen.

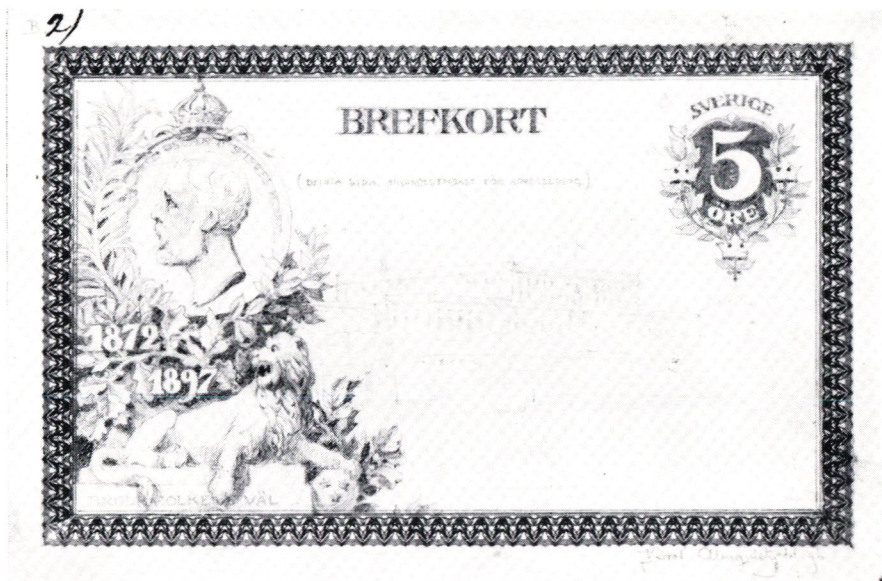
Varken i SFF:s handbok eller i annan litteratur har funnits uppgift om vem som utfört förslagsritningen. I Postverkets arkivhandlingar framskymtar dock i ett par sammanhang namnet Almquist såsom upphovsman. Först under våren 1975 gavs en möjlighet att få närmare uppgifter om konstnären. Då hembjödts nämligen till Postmuseum en teckning som var

ett av utkasten till jubileumbrevkortet. Postmusei Väners styrelse beslöt vid sammanträde den 1 april 1975 att inköpa förslagsteckningen trots att det begärda priset ansågs högt. Detta med hänsyn till den stora betydelse det måste anses ha att ritningen kom i muséets ägo.

Det visade sig att teckningen utförts av en arkitekt *Bror Almquist*. Denne var född 1864, examinerades från Chalmers tekniska institut 1887 och genomgick därefter Konstakademien. Han var anställd hos professor I G Clason åren 1890—1894, var arkitekt i Stockholms stads tjänst 1894 samt erhöll 1898 en tjänst i dåvarande Överintendentsämbetet, sedermera Kungl Byggnadsstyrelsen. Han avled 1940.

Hans anonymitet som upphovsman till jubileumbrevkortet kan belysas av att Bror Almquists son, arkitekten Clas Almquist i Malmö, i brev den 16 april 1975 uppger att det för honom var en överraskning att få veta att hans far hade tecknat brevkortet. Clas Almquist meddelade i sammanhanget att fadern utfört ett antal *ex libris* och liknande. Han hade även vänligheten att överlämna några prov på Bror Almquists alster i denna väg.

Bror Almquist har i övrigt gjort sig mest känd som kyrkoarkitekt. Ett antal kyrkor i Värmland har honom som upphovsman eller som restauratör.

Förslagsteckningen som skänkts till Postmuseum av Postmusei Väner.

Inträdeskort till Nordiska museet och Skansen 1899 och ex libris tecknade av Bror Almquist.

Alltnog, Bror Almquists förslagsritning företeddes för Generalpoststyrelsen, som dock hade åtskilliga förslag till ändringar. Eftersom den första förslagsteckningen hittills inte kunnat återfinnas kan styrelsens ändringsförslag jämfört med den tillgängliga förslagsritning, som uppenbarligen är nr 2 i ordningen, ge en uppfattning även om det ursprungliga förslagets detaljer.

Den 4 september 1896 protokollförda ändringsönskemål var:

1. Kungens bild skulle återgivas i profil inom en cirkelrund ram utan draperier eller bärande stöd.
2. Lejonet skulle avbildas antingen stående eller helt liggande.
3. Valörmärke av »annat utseende» skulle anbringas på lämpligt sätt i övre högra hörnet utan det i förslagsritningen tecknade trädet.
4. Bilden av Stockholms slott skulle fullföljas åt vänster med Logårdens flyglar.
5. Till ram skulle användas den för 10-öresbrevkortet brukliga posthornsramen.

Åt intendenten för frimärkesförrådet uppdrogs att inskaffa en ny förslagsritning och samtidigt också kostnadsförslag.

Frimärksintendenten överlämnade med skrivelse den 15 februari 1897 den nya förslagsritningen, vilken såvitt kan bedömas är den av Postmussei Vänner inköpta och till muséet överlämnade ritningen.

Den andra förslagsritningen vann inte heller den helt gillande. Frimärksintendenten föreslog bl a följande ändringar:

- I. Kungens bild i medaljongen borde vändas åt motsatt håll.
- II. Medaljongen borde göras mindre och nedflyttas så mycket att kranan kom att bli stående nedanför brevkortets ram. De tre bladen i medaljongens övre högra sida borde tagas bort.
- III. Bladverket på medaljongens vänstra sida borde minskas till samma höjd som på medaljongens högra sida samt indragas så mycket att brevkortsramen blir fri från bladverk; »medaljongen behövde här för flyttas något åt höger»; bladverket ovanför lejonets huvud ansågs alltför tätt och hopträngt.
- IV. Lejonets huvud ansågs för högt i förhållande till bakdelen liksom även manen ansågs alltför yvig och böljande.
- V. Slottet borde skjutas något höger så att hela södra flygeln i Logården framträdde.
- VI. Det nedanför slottet liggande ångfartyget borde borttagas.
- VII. På raden under ordet »Brefkort» borde finnas en rad med orden »Denna sida användes endast för adressering».
- VIII. På den nedersta raden skulle i stället för ordet »Postanstalt» insättas ordet »Adressort».
- IX. Ordet »Sverige» ovanför valörssiffran borde göras med större bokstäver varjämte ordet »Sverige» och valörmärket skulle flyttas något närmare brevkortets övre kant.
- X. Ramen till brevkortet borde anordnas i överensstämmelse med ramen till senast utgivna 10-öres brevkort, s k posthornsram. (I detta avseende hade konstnären uppenbarligen inte uppfyllt önskemålet i protokollet av den 4 september 1896).

Ytterligare ett antal invändningar gjordes av frimärksintendenten.

Arkitekten Almquist rättade sig i stort sett efter de anmärkningar som framställdes från intendenten. Svårast att smälta för konstnären och även för Bagges sedeltryckeri tycks ha varit ramens utformning. Här kämpade man in i det sista för att få bibehålla den av Almquist utformade ramen i stället för den mera banala posthornsramen.

Ett par dagar efter det frimärksintendentens förslag föredragits i Generalpoststyrelsen avsändes sålunda från Bagges en skrivelse till en uppenbarligen inflytelserik befattningshavare i Postverket. Häri upplystes denne att Almquist skulle besöka Generalpoststyrelsen och därvid »hålla styft på att kortet måtte få bibehålla ett prydligt utseende». Ett kort bifogades med

Den föreslagna ramen på Bror Almquist's förslag nr 2 och den slutligen godkända posthornsramen.

den av Almquist ritade ramen. I anslutning härtill uttalas: »Jag vet att ni är mycket för posthornen, men denna ram är dock mycket finare och utförs med konstgravyr vilket nog toge sig bättre ut, därest kortet skall gravas uti koppar».

Uppvakningen blev dock förgäves. Det blev posthornsramen.

Graveringen uppdrogs åt två konstnärer. Den framstående tyske gravören Andreas Pichel utförde graveringen av porträttmedaljongen med inramning samt lejonet liksom även slottet och omramningen av valörsiffran. Max Mirowski i Stockholm graverade valörsiffran i en sköld samt text och adressarrangemang.

Plåtfelen »flaggstång» och »streck vid ramen». Felen har förstärkts på bilderna.

Avtal om tryckning av jubileumsbrevkorten träffades den 14 april 1897. I avtalet finns även intagen den föreskriften att tryckningen skulle ske på kartong av lika utseende, färg och tjocklek som kartongen till ett från Styrelsen överlämnat prov av brevkortet à 2 centavos från Argentina.

Avtalet avser i första hand tryckning av 1 200 000 kort och priset fastställdes till 13 kronor för 1 000 »fullgoda kort». Ett pris som var ungefär dubbelt så högt som för tryckning av de dåtida vanliga svenska brevkorten och som uppgick till drygt 25 % av försäljningspriset. Leveransen skulle ske (och skedde) med 750 000 ex före den 10 september samt därefter 200 000 den 25 i samma månad och ytterligare 250 000 ex före den 10 oktober. Postverket förbehöll sig därjämte rätten att efterbeställa ytterligare 200 000 ex att levereras med 100 000 inom två veckor och ytterligare 100 000 inom fyra veckor efter gjord beställning.

Den slutliga totala upplagan uppges till 1 372 040 exemplar.

Enligt avtalet förband sig Postverket att bekosta

1 originalplåt och 1 originalmatris

1 större originalplåt sammansatt av 10 st mindre

1 tryckplåt för densamma.

Då tryckningen inte kunde verkställas i frimärksförrådets tryckerilokaler bestämdes att tryckning skulle äga rum i Bagges lokaler, Skeppsbron 40, dvs i annexet till gamla Riksbankshuset vid Järntorget.

Jubileumsbrevkorten förekommer i *två typer* som skiljer sig därigenom att adressraderna hos den ena typen börjar redan t v om kolon efter ordet »Bostad» resp »Adressort» men hos den andra typen börjar till höger om detta kolontecken.

Ett par sk plåtfel kan också iakttagas. Det ena består i ett kort streck (flaggstång) på slottets västra flygel. Det andra utgör ett streck innanför höger ram.

I Postmuseum förvaras den förutnämnda originalplåten och den större originalplåten sammansatt av 10 mindre samt en tryckplåt för denna, de två senare under PM-nummer 8602, paket 65 I och 65 II. Därutöver finns i museets arkiv ytterligare tre tryckplåtar, PM-nummer 8603, paket 66—68. På vardera av dessa större plåtar finns 5 ex med lång adressrad och 5 ex med kort adressrad. Plåtarna med lång resp kort adressrad är ordnade på sätt som framgår av skiss. På plåten med nummer 66 förekommer intet av de tidigare nämnda plåtfelen. På plåten med nummer 67 förekommer däremot på kortet nederst till höger ett kraftigt plåtfel i form av ett streck som går över en stor del av bildytan och ut i marginalen. Eftersom detta plåtfel inte återfunnits på något av de tryckta korten har man skäl antaga att denna plåt aldrig kommit till användning vid tryckning.

 Kort :.....	5 : S 	 Kort
 Lång 	5 : S 	 Lång
 Kort :.....	5 : S 	 Kort
 Lång 	5 / : S 	 Lång
 Lång 	5 : S 	 Kort

Plåtfelens samt de långa och korta adresslinjernas placering efter tryckningen.

På plåten med nummer 68 förekommer båda plåtfelen »streck vid ramen» och »flaggstång». Det förstnämnda felet på kortet överst till höger

och »flaggstången» på kortet näst längst ned till vänster. Då man inte känner till i vilken utsträckning de olika plåtarna kommit till användning är det inte möjligt att fastslå frekvensen för dessa plåtfel. Ett antagande att de förekommer på 2 à 3 procent av de tryckta korten kan möjligen vara godtagbart.

Att jubileumskortet inte skulle mottagas med någon större entusiasm hos samlarna var naturligt med hänsyn till den rådande motviljan mot frankotecken som »inte fyllde ett postal behov». Utgivandet föranledde också en gruvlig salva av signaturen E. Ljm. (Ernst Ljungström) i Nordisk Filatelistisk Tidskrift. Ur artikeln må citeras följande:

»Det har länge och på goda grunder från filatelisternas sida arbetats imot alla slag av tillfällighetsfrimärken o d, vare sig provisoriska eller till åminnelse af någon tilldragelse utsläppta. — — —

— — — man kunde haft skäl att vänta och önska att Sverige ej skulle sällats till de stater, där utgifvandet av spekulations- eller åminnelsemärken o d angifver att andra hänsyn än de berättigade, andra hänsyn än till postala kraf där tagits. — — —»

Emissionen »har varit ur postal synpunkt föga genomtänkt till sina verkningar och den äfventyrar landets anseende i alla deras ögon, som äro vana att i alla tillfällighetsprodukter på frankosakernas område se tecken till att det emitterande landet laborerar med skrala finanser, för hvilka hjälp sökes ur samlarnes fickor.»

Jubileumsbrevkortet trycktes i en för den tidens förhållanden mycket stor upplaga, närmare 1,4 miljoner. Som jämförelse kan nämnas att brevkortet till posthusets i Göteborg invigning år 1925 trycktes i en upplaga av endast 2 500 ex och det enkla brevkortet till Nya Sverigeminnet 1937 i en upplaga av knappt 100 000 exemplar.

I det tidigare nämnda cirkuläret den 3 september 1897 uppgavs att jubileumsbrevkortet skulle komma att utges endast i ett begränsat antal. Detta inbjöd givetvis till spekulation. Ljungström uppger sålunda i nyssnämnda artikel att korten utbjudits till ett pris av två riksmark och vida därutöver. Ljungström klandrade också Postverket för att ha medverkat till denna spekulation.

Någon lyckad spekulation blev det dock inte att lägga sig till med kortet i förhoppning att kunna göra sig en nätt vinst. Katalogvärdet för ett jubileumsbrevkort är, som förut nämnts, 1 krona. En år 1897 på bank insatt femöring skulle däremot med ränta på ränta efter 5 procent ha år 1975 stigit till cirka 2 kronor 50 öre. I detta avseende blev Ljungström sannspådd när han skrev att det »sannolika slutresultatet ej torde komma att af spekulanterna rosas».